

Сепетий Д. П. До обґрунтування логічної можливості феноменальних зомбі / Сепетий Д. П. // Міжнародна наукова конференція «Philosophed 2015», 25-26 лист. 2015 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: Р.О. Лексіков [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – С. 58-64.

Сепетий Д.

Запорізький державний медичний університет

dmitry.sepety@gmail.com

До обґрунтування логічної можливості феноменальних зомбі

Аргумент зомбі, сформульований Девідом Чалмерсом у книзі *The Conscious Mind* [1], є одним з найвпливовіших аргументів проти матеріалізму у сучасній філософії свідомості. За початковим формулюванням послідувала жвава дискусія, а також тлумачення й “уточнення” аргументу у пізніших статтях Чалмерса ([2], [3], [4]). Проте з цією “уточненою” версією аргументу виникають певні проблеми, які обговорюються нижче.

Щоб краще зрозуміти аргумент, поміркуймо спочатку про один простий досвід (experience), відчуття болю. Уявіть, що моя рука потрапила на вогонь і обпеклася. Що при цьому відбувається? Зрозуміло, що відбувається багато фізичних подій: рухи та взаємодії маленьких фізичних тіл (молекули, іони, електрони тощо) уздовж ланцюжка нервових клітин від руки до мозку, всередині мозку і назад до руки, відсмикування руки, можливо, якісь рухи горлових зв'язок, язика, губ (зойк, стогін) тощо. Усе це – чисто автоматичні фізичні взаємодії та рухи, і в усьому цьому немає нічого суб'єктивного.

Але чи це – усе, що відбувається? Очевидно, у вищенаведеному описі чогось бракує. В ньому бракує самого відчуття болю як суб'єктивного переживання (досвіду) – того, як це відчувається, як воно

для мене. Або можливо краще сказати, що в цьому описі бракує мене як ментального суб'єкта, який відчуває біль. Проте, в описі не бракує нічого фізичного. Це означає, що біль як суб'єктивне переживання, або я як суб'єкт цього переживання, є чимось *крім, додатково до* будь-яких фізичних подій (зокрема, тих фізичних процесів у мозку, що асоційовані з болем) – тобто, є чимось нефізичним.

Те ж саме стосується усіх суб'єктивних переживань або свідомих ментальних станів. Це означає, що крім фізичних сутностей і процесів, існують також *нефізичні* – нередуковно ментальні – сутності й процеси. А це означає, що матеріалізм хибний.

Саул Кріпке, у книзі *Naming and Necessity*, висунув цей аргумент у дещо інших термінах, вказавши, що ті фізичні процеси, які ґрунтують відчуття болю (припустимо, що це – збудження С-волокон мозку) могли б відбуватися (у смислі логічної можливості) з якимось іншим відчуттям або без ніякого відчуття взагалі. [5, 144-145] З фізичного боку (збудження С-волокон, або будь-що інше) немає нічого, що виключало б таку можливість – нічого, що робило б факт наявності відчуття болю логічно необхідним, з чого цей факт впливав би. І так само – з усіма іншими досвідами.

Аргумент зомбі – це по суті той самий аргумент, з тією відмінністю, що в ньому нам пропонується поміркувати не про якийсь окремий досвід, а разом про усі такі досвіди, свідомі ментальні стани людини. Якщо ми розглядатимемо лише фізичний аспект і постулюємо, що нічого іншого немає, то отримаємо не людську істоту, а феноменального зомбі.

Дозвольте представити цю істоту. Уявіть мого двійника, що виглядає точно так само, як я, і здійснює усі ті ж рухи, що й я. Більше того, в тілі цієї істоти усе – аж до найменшої мікрочасточки і аж до найменшого руху кожної такої мікрочасточки – точно так само, як і в моєму тілі. Ця істота – моя точна фізична копія. Тим не менше, вона радикально відрізняється від мене: у її випадку, усі ці фізичні елементи,

структури і процеси – це усе, що є; тоді як в моєму випадку є ще мої *суб'єктивні ментальні стани* (мої відчуття, почуття, думки, бажання), і є я сам як їх *суб'єкт* – той, хто їх відчуває, мислить, бажає.

Ідея мого двійника-зомбі є когерентною (внутрішньо логічно несуперечливою). Більше того, (здається, що) це – саме те, чим моя точна фізична копія мусить бути, якщо в ній немає нічого крім фізичних компонентів, їх структур та динаміки. В усіх цих компонентах, структурах та динаміці немає нічого суб'єктивного. Вони є лише величезною множиною чисто автоматичних фізичних взаємодій та рухів, жоден з яких не має в собі нічого суб'єктивного.

Оскільки я та мій двійник-зомбі фізично однакові, але ми відрізняємося у частині феноменальної свідомості (яка цілком відсутня у мого двійника-зомбі), то те, у чому ми відрізняємося – феноменальна свідомість – є щось *крім, додатково до* усіх тих фізичних елементів та процесів, які утворюють моє (та мого двійника-зомбі) тіло та його функціонування. Тобто, феноменальна свідомість, або я як ментальний суб'єкт є нефізичним. А це означає, що матеріалізм хибний.

Таким є моє бачення аргументу зомбі. Початково, він був висунутий Девідом Чалмерсом у книзі *The Conscious Mind* у досить неформальний спосіб – без явної формалізації, що містила б список засновків, з яких логічно коректно (необхідно) випливає висновок. Чалмерс прямо апелює до очевидності: те, що феноменальні зомбі логічно можливі, так само очевидно, як, наприклад, те, "що логічно можливий велосипед у милію висотою", оскільки "хоча такої речі у реальному світі не існує, її опис здається напевно когерентним"; більше того, "здається цілком ясним, що в описі немає прихованої суперечності". В подальших роз'ясненнях пару разів згадується про збагненність (*conceivability*) зомбі, але неясно, якою є роль цієї збагненності для аргументу. [1, 94-99]

В пізніших статтях, Чалмерс намагався формалізувати аргумент зомбі, і в цій формалізації фундаментальна роль надається збагненності

зомбі. Формалізований аргумент зомбі починається з висновування від збагненності до логічної можливості зомбі:

- (1) Феноменальні зомбі збагненні.
- (2) Зі збагненності випливає логічна можливість.

Отже, феноменальні зомбі логічно можливі.

На мою думку, з цим висновуванням **від збагненності до можливості зомбі** виникають серйозні проблеми. Розгляньмо ключові терміни – "збагнений" та "логічно можливий". Що вони означають, і як співвідносяться їх значення? Інтуїтивно здається, що "збагненність" (conceivability) означає нашу спроможність збагнути (to conceive) певну ситуацію (S), тобто сформуванати поняття-ідею (concept) такої ситуації. А ситуація, про збагненність якої йдеться, задається певним описом (D). Здається, що поняття "збагненність" має психологічний зміст, оскільки йдеться про нашу (ментальну) спроможність. З іншого боку, здається, що термін "логічна можливість" означає щось суто логічне, а не психологічне. Проте це розрізнення між "збагненністю" як психологічним поняттям та "логічною можливістю" як логічним поняттям руйнується, якщо ми візьмемо до уваги, що поняття "збагненність" використовується у такий спосіб, що воно є цілком залежним від когерентності. У цьому смислі, ми можемо сказати, що ситуація S є збагненою лише остільки, оскільки нам здається, що її опис D є когерентним. Саме через це ми сказали б, що круглий квадрат є незбагненим, тоді як велосипед висотою у мілью є збагненим! Тож виходить, що наше судження про збагненність ситуації S залежить від нашого судження про когерентність її опису D. З іншого боку, "логічна можливість" ситуації S означає не що інше, як когерентність її опису D.

Якщо це так, то *висновування від збагненності до логічної можливості* не має аргументативної сили, оскільки рухається по колу: щоб сформуванати судження про істинність/хибність першого засновку

аргументу ("Феноменальні зомбі збагненні"), необхідно сформулювати судження про істинність/хибність його висновку ("Феноменальні зомбі логічно можливі").

Чи позбавляє це сили аргумент зомбі? На мою думку, ні: аргумент зомбі цілком може обійтися без висновування від збагненності до можливості. Згадаймо, що в початковому формулюванні аргументу, у *The Conscious Mind*, збагненність згадується лише мимохідь і не відіграє суттєвої ролі: Чалмерс прямо апелює до очевидності ("грубої інтуїції") того, що феноменальні зомбі логічно можливі, тобто, що в описі зомбі немає суперечності.

Проте варто зауважити, що апеляція до очевидності, "грубої інтуїції" того, що феноменальні зомбі логічно можливі (що в їх описі немає суперечності) не є найбільш фундаментальною для аргументу зомбі. Зомбі є уявним конструктом, і наші інтуїції, або що здається очевидним щодо зомбі є похідними від наших інтуїцій, або що здається очевидним щодо тих більш фундаментальних елементів, з яких зомбі сконструйований. Щоб розкрити ці більш фундаментальні інтуїції, повернемося до аргументу про один окремий досвід, такий як відчуття болю. В аргументі зомбі немає нічого суттєвого, що вже не містилося б в аргументі Кріпке про те, що ті процеси, які є фізичною основою відчуття болю (чи то збудження С-волокон, чи щось інше) могли б (як питання логічної можливості) відбуватися без відчуття болю.

В цьому аргументі важливо, що для нього не має жодного значення те, чи фізичною основою болю (або будь-якого іншого досвіду) є збудження С-волокон чи якісь інші фізичні процеси. Ніякі можливі специфічні деталі цих процесів не мають значення; має значення лише те, що це – процеси певного роду, а саме: фізичні процеси. Якщо так, то що ж є тією спільною властивістю усіх фізичних процесів, в силу якої вони не можуть утворювати, або логічно унеобходнювати досвіди як суб'єктивне? На це питання є дві альтернативні відповіді. Перша, яку

можна знайти у Чалмерса: в фізичному немає нічого, крім "структури й динаміки", тобто, просторових відношень та їх змін з часом. Друга, яку пропоную я: в цих процесах немає нічого суб'єктивного: є лише величезна, складним чином упорядкована в просторі й часі множина фізичних сутностей, жодна з яких не має в собі нічого суб'єктивного (не є спроможною ні до яких суб'єктивних переживань).

Прийнявши це до уваги, можемо дійти висновку, що "очевидність" або "груба інтуїція" логічної можливості феноменальних зомбі ґрунтується на аргументі, що має три засновки, два з яких приймаються матеріалістами (як і епіфеноменалістами), а третій апелює до очевидності:

(1) (Версія Чалмерса) У фундаментальних фізичних сутностях, процесах, відношеннях тощо немає нічого, крім просторових структур та динаміки.

або

(1) (Моя версія) У фундаментальних фізичних сутностях, процесах, відношеннях тощо немає нічого суб'єктивного (вони нічого суб'єктивно не переживають).

(2) Фізична реальність є причинно закритою.

(3) (Очевидно, що) з наявності будь-якої множини сутностей, процесів, відношень тощо, щодо яких виконується (1), хоч би якими були просторові відношення між ними, і хоч би як ці просторові відношення змінювалися з часом, не впливає наявність тих або інших суб'єктивних переживань.

У відповідь на цей аргумент, матеріалісти можуть дещо сказати, щоб уникнути прийняття (3); натомість, дуалістам знайдеться що сказати, щоб показати, чому ці відповіді є дуже неправдоподібними. Звичайно, це включатиме апеляцію до чогось, що просто здається очевидним. І, звичайно ж, цю очевидність завжди можливо заперечувати.

Література

1. Chalmers D. *The Conscious Mind*. – New York: Oxford University Press, 1996. – 432 p.
2. Chalmers D. *Does Conceivability Entail Possibility?* // *Conceivability and Possibility* / T. Gendler and J. Hawthorne, eds. – New York: Oxford University Press, 2002. – P. 145-200.
3. Chalmers D. *Imagination, indexicality, and intensions* // *Philosophy and Phenomenological Research*. – 2004. – Vol. 68. – P. 182-190.
4. Chalmers D. *The Two-Dimensional Argument Against Materialism* // Chalmers D. *The Character of Consciousness*. – New York: Oxford University Press, 2010. – P. 141-205.
5. Kripke S. *Naming and Necessity*. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1980. – 172 p.